

תקציר

הבנת הנקרא הוא אחד הכישורים החשובים ביותר שתלמידים צריכים לרכוש בשנות בית הספר, והיא עומדת ביסודה של כל תהליך למידה. אחת האסטרטגיות המרכזיות התומכות בהבנת טקסטים מיידעים היא אסטרטגיית מבנה (structure instruction), על פיה הקוראים לומדים לזהות סוגים שונים של מבני טקסטים (לדוגמה, השוואה), ולארגן את הרעיונות המופיעים בטקסט לפי חשיבותם על סמך המבנה המזוהה (Meyer & Freedle, 1984). לאורך השנים נעשו מספר רב של מחקרי התערבות להקניית אסטרטגיית מבנה (Meyer & Ray, 2011). אך מחקרים אלו התמקדו בהקניית ידע פרוצדורלי ("איך") בנוגע לשלבי הפעולה הנדרשים לצורך זיהוי מבנה הטקסט ועיבוד הטקסט על פי מבנה זה. עם זאת, חוקרים טענו כי ידע פרוצדורלי זה אינו תמיד מספק, שכן היישום של כל אסטרטגיה הוא תלוי טקסט ומטלת הקריאה (Brown, 1978; Kuhn, 1999; Schraw & Moshman, 1995; Zohar, 2007). לכן, בנוסף לידע פרוצדורלי הקורא נדרש לפתח הבנה מעמיקה של המשימה והאסטרטגיה לצורך בחירת דרך הפעולה המתאימה ביותר בסיטואציות מגוונות (Kuhn, 1999). כלומר, עליו לפתח ידיעה מטה-אסטרטגית בנוגע לאסטרטגיות הנלמדות וליישום שלהם עבור טקסטים ומטלות קריאה שונות.

במחקר זה פיתחנו תוכנית התערבות שמשלבת רכיבים מטה-אסטרטגיים בהוראה של אסטרטגיות מבנה. מחקרי התערבות שנעשו בתחום החשיבה המתמטית ומדעי החיים הראו כי הוראה שכוללת רכיבים מטה-אסטרטגיים מפתחת אצל התלמידים יכולת יישום גבוהה וכן משכללת את יכולת ההעברה (Zohar & Barzilai, 2013). בהוראה זו התלמידים מפתחים ידע אודות האסטרטגיה, לצד ידע אודות המשימה והתיאום בין שני סוגי הידע, כך שהלומד יכול להתאים בין מאפייני המשימה לבין האסטרטגיה הנדרשת לפתרונה (Kuhn, 1999). מחקרים מועטים בלבד מסוג זה נעשו בתחום הבנת הנקרא במקצועות רבי המלל (Pressley et al, 1992), ואלו שהתבצעו נעשו במסגרת קבוצות למידה קטנות, בכיתות נמוכות, ועם טקסטים סיפוריים.

במחקר הנוכחי בחנו את ההשפעה של למידה מטה-אסטרטגית על הישגים בהבנת הנקרא בקרב תלמידי חטיבת ביניים. כמו כן, בחנו את החשיבות של המעורבות ההתנהגותית של התלמיד בהבניית ידע מטה-אסטרטגי, שכן רכישת ידע מטה אסטרטגי מחייבת את התלמיד לבצע פעולות חשיבה מסדר גבוה, לתת מענה לשאלות מטה-קוגניטיביות ולהתנסות במשימות חשיבה. לשם כך, הועברה תוכנית התערבות בה השתתפו 163 תלמידי כיתות ח' מחטיבות ביניים שונות במרכז הארץ. האוכלוסייה נחלקה ל-4 כיתות התערבות ושתי כיתות ביקורת. ההתערבות הועברה על ידי החוקרות ונערכה לאורך 9 שבועות במסגרת שיעורים כפולים. במהלך ההתערבות נלמדו שלוש אסטרטגיות מבנה שונות (השוואה, סיבה ותוצאה

והכללה ופרוט) בשלושה תחומי תוכן שונים (היסטוריה, מדעים ואזרחות) בשתי דרכי הוראה שונות - דרך של הבנייה (הוראה מתווכת) מטה-אסטרטגית ודרך של הקנייה (הוראה ישירה) אסטרטגית. בקבוצת ההתערבות הראשונה האסטרטגיות נלמדו בליווי המללה של תהליכי החשיבה של התלמידים בעזרת שאלות מתווכות מסוג מ"א (מתי, למה ואיך). הידע אודות האסטרטגיה נבנה באופן פעיל על-ידי התלמיד, תוך כדי קידום דיאלוגים בין המורה לכיתה (Ben-david & Zohar, 2009). בקבוצת ההתערבות השנייה הלמידה בכיתה התמקדה ברכיב ה"איך", באופן יישום האסטרטגיה על שלביה השונים. תפקיד המורה היה להקנות לתלמידים את הידע בצורה מאורגנת ומסודרת, מתוך הדגמת האסטרטגיה על הטקסט והמטלה באותו השיעור (Adams & Engelmann, 1996). טרם ביצוע ההתערבות כלל המשתתפים נבחנו באמצעות שתי מטלות בהבנת הנקרא של טקסטים מידעיים ובאמצעות שאלון ידע מטה-אסטרטגי. בתום התכנית נעשתה בשנית העברה של שתי מטלות בהבנת הנקרא ושאלון ידע מטה-אסטרטגי. במהלך ההתערבות מידת המעורבות של התלמידים תועדה בצילומי וידאו. כל כיתה הוקלטה במשך 2 שיעורים מלאים, לאחר מכן הצילומים קודדו לפי סולם מעורבות בעל ארבע דרגות (Barber, Gallagher, Smith, Buehl & Beck, 2016). תוצאות המחקר הראו כי תלמידים יכולים ללמוד אסטרטגיות מבנה בדרכי הוראה שונות ולהיתרם מהן. שתי קבוצות ההתערבות הראו שיפור מובהק במענה על מטלות הבנת הנקרא ושאלון מטא אסטרטגיה לאחר ההתערבות בהשוואה למענה לפני ההתערבות, בעוד שבקבוצת הביקורת לא נמצא שיפור כלשהו. עם זאת, בהשוואה לקבוצת הקניית ידע אסטרטגי, קבוצת הבניית ידע מטה-אסטרטגי הראתה שימוש ספונטני רב יותר באסטרטגיות השונות שנלמדו במהלך ההתערבות (כגון סימון מילות רמז ושימוש בתרשים) בזמן פתרון המטלה של הבנת הנקרא. כמו כן, מצאנו כי קיים קשר חיובי בין מעורבות גבוהה במטלות ובדיונים לתוצרי הלמידה של התלמידים בסיום התכנית. תלמידים מעורבים בתנאי הבניית ידע מטה-אסטרטגי נתרמו יותר מחבריהם הפחות מעורבים מתוכנית ההתערבות.

מחקר זה מציע כי תלמידים יכולים להיתרם משיטות הוראה שונות ולשפר את הישגיהם כתוצאה מהקנייה של אסטרטגיות מבנה, זאת כאשר התערבויות אלו כוללות שילוב של משימות קריאה לצד משימות כתיבה וכן תרגול ואימון מתמשך. בנוסף, המחקר מציע כי איכות המעורבות של התלמיד מושפעת במידה רבה משיטות ההוראה המיושמות בכיתה. שיטות הוראה התומכות בהבניה של ידע מטה-אסטרטגי מאפשרות לתלמיד לקחת חלק פעיל ומשמעותי בלמידה. לכן, אין זה מספיק ללמד את השלבים השונים ללימוד האסטרטגיה, יש לעודד חשיבה על מהות האסטרטגיה ועל הסיבות לשימושה. לממצאים אלו השלכה חשובה על פיתוח התערבויות בתחום השפה.